

Ebû Abdullah İbn Hamîs, İbnü'l-Fahhâr, İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebü'l-Abbas İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşî, Ebû İshak el-Gâfikî, İbnü'l-Kemmâd ve meşhur iki seyahatçı Ebü'l-Kâsım et-Tücbî ile İbn Rüşeyd bulunmaktadır.

Benî Ahmer (Nasrîler) hükümdarları tarafından çeşitli görevlere getirilen İbnü'l-Hâc 715 Cemâziyelâhîrinde (Eylül 1315) Kanâleşe kadı tayin edildi. Merbelle ve İstibûne kadılıklarından sonra Kuzey Afrika seyahatine çıkarak Bicâye, Merakeş ve Sebte'de (Ceuta) bir süre kaldı ve bazı âlimlerden faydalanma imkânı buldu. Endülüs'e dönünce Mâleka'da ders verdi. Fas'a yaptığı bir seyahatinin arkasından Meriye'de ders vermeye başladı. Ardından Berce, Dellâye, Elbinîyûl, Finyâne, Bîre, Meriye'de kadılık yaptıktan sonra Mâleka'ya hatip ve kadı tayin edildi. 747'de (1346) tekrar Meriye hatipliği ve kadılığına getirildi. Bu görevden bir ara alındıysa da 756 (1355) yılında aynı göreve iade edildi. İbnü'l-Ahmer, amcasının oğlu Gâlib-Billâh Ebû Abdullah Muhammed (1360-1362) başa geçince onu Gîrnata'da kâdîcemâa görevine tayin ettiğini ve Merînîler Hükümdarı Ebû Sâlim'e elçi olarak Fas'a geldiğinde kendisiyle görüştüğünü belirtir (*Neşîrû'l-cümân*, s. 157).

Resmî görevleri yanında öğretim faaliyetini de sürdüren İbnü'l-Hâc başta Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbn Battûtâ, İbn Haldûn ve kardeşi Ebû Zekerîyyâ İbn Haldûn olmak üzere Yahyâ b. Ahmed es-Serrâc, Ebû Abdullah İsmâil b. Hânî, Ali b. Muhammed el-Huzâî, İbn Zümrek, Ebû Bekir İbnü'l-Kureşî ve Hadramî gibi âlimlerin de aralarında bulunduğu birçok talebe yetiştirdi. Hadramî'den nakledildiğine göre 771 Ramazanının sonlarında (Nisan 1370) Meriye'de vefat etti (Ahmed Bâbâ et-Tinbükî, s. 430). Makkarî vefat ayı olarak şevvalî (mayıs) verirken Nübâhî 773 Ramazanını (Mart 1372), İbn Hacer 774 Ramazanını (Mart 1373) ve İbnü'l-Cezerî de 12 Ramazan 770 (20 Nisan 1369) tarihini zikretmektedir. Tasavvufa meyli olan, takvâ sahibi ve hayır sever bir kişi olarak bilinen İbnü'l-Hâc kendi parasıyla on sekiz kuyu açtırmış, yirmi mescitle Bilîfik Kalesi surlarının büyük kısmını yaptırmıştır. 751 (1350) yılında hanımını boşarken bizzat düzenlediği ilginç belgenin metni günümüze ulaşmıştır (Makkarî, V, 479-480).

İbnü'l-Hâc'ın kaynaklarda adı geçen başlıca eserleri şunlardır: *Târîhu'l-Meriyye*, *el-Mü'temen 'alâ enbâ'i ebnâ'i'z-zemen* (*el-Mü'temen fi enbâ'i men lakıy-*

tühû min ebnâ'i'z-zemen), *Hareketü'd-duhûliyye fi'l-mes'ele'ti'l-Mâlekiyye*, *el-Fuşûl ve'l-ebvâb fi zikri men ehaže 'annî mine's-şüyûh ve'l-etbâ' ve'l-aş-hâb*, *el-'Azv ve'l-ücâc fi şî'ri Ebi'l-Berekât İbni'l-Hâc*, *el-Lü'lü' ve'l-mercân ellezânî mine'l-'Azv ve'l-ücâc yüstahrecân* (*el-Lü'lü' ve'l-mercân min bahri Ebi'l-Berekât İbni'l-Hâc yüstahrecân*, Ebü'l-Kâsım eş-Şerîf'in bir önceki eserden yaptığı seçmedir), *Selvetü'l-hâtîr fîmâ üşkile min nisbeti'n-nesebi'r-râtib ile'z-zâkir*, *Arâ'isü benâti'l-havâtiri'l-mec-lüvve 'alâ minaşşâti'l-menâbir*, *el-İf-şâh fi men 'urife bi'l-Endelüs bi's-şalâh*, *Ma'ttûfika li-Ebi'l-Berekât fîmâ yüşbihü'l-kerâmât*, *Mâ ra'eytü ve mâ rü'ie li-mine'l-makâmât*, *Müşebbâhâtü işlâhî'l-'ulûm*, *el-Merci' bi'd-derek 'alâ men enkere vukû'a'l-müsterek*, *Qad yekbü'l-cevdü fi erba'ine galta 'an erba'ine mine'n-nükkâd*. Talebesi İbnü'l-Hatîb'in ve diğer biyografi yazarlarının zikrettiği şiirleri (*el-lhâta*, II, 150-167; Abbas b. İbrâhîm, IV, 418-442) Abdülhamîd Abdullah el-Herâme tarafından derlenerek yayımlanmıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Şî'ru Ebi'l-Berekât İbni'l-Hâc el-Billîfikî (haz. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme), Dübey 1416/1996, hazırlayanın girişi, s. 9-24; İbnü'l-Hatîb, *el-lhâta*, II, 143-172; a.m.f., *Evsâfu'n-nâs fi't-tevârih ve's-silât* (nşr. M. Kemâl Şebâne), Rabat 1977, s. 28-30; Nübâhî, *Târîhu kuşâtî'l-Endelüs* (nşr. Meryem Kâsım Tavîl), Beyrut 1415/1995, s. 202-206; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcû'l-müzeheb*, Kahire 1330, s. 291-295; İbnü'l-Ahmer, *Neşîrû ferâ'idü'l-cümân fi nazmi fuhûli'z-zamân* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Beyrut 1407/1987, s. 156-161; İbn Haldûn, *el-'İber*, VII, 401; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 235-236; Ahmed Bâbâ et-Tinbükî, *Neylü'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 428-430; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 155-157; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-iktibâs*, Rabat 1973, I, 292-295; Makkarî, *Nefhu'l-İftib*, V, 471-487; Abbas b. İbrâhîm, *el-'İlâm*, IV, 418-442; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 152-153; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, VI, 498-503.

MEHMET ERDOĞAN

İBNÜ'L-HÂC en-NÜMEYRÎ

(ابن الحاج النميري)

Ebû İshâk (Ebü'l-Kâsım) İbrâhîm b. Abdillâh b. İbrâhîm (ö. 780/1378 [?])

Endülüslü kâtip, edip ve muhaddis.

Köklü bir ailenin çocuğu olarak 713'te (1313) Gîrnata'da (Granada) doğdu. Ailenin atası Sevvâbe b. Hamza en-Nümeyrî Endülüs'e geçtiğinde Vâdîş'a (Guadix)

yerleşmişti. Dedesi İbrâhîm en-Nümeyrî Nasrîler'in hizmetine girdi ve Dîvânü'l-cünd kâtipliğinde bulundu; babası Abdullah en-Nümeyrî de Sebte (Ceuta) ve Gîrnata'da bazı önemli görevler üstlendi. İbnü'l-Hâc'ın Gîrnata'daki tahsil hayatı hakkında fazla bir şey bilinmemektedir; ancak genç yaşında edebiyat, hat sanatı ve kitâbet alanlarında temayüz ettiği ciddi bir eğitim gördüğünü göstermektedir. 737 (1337) ve 748 (1348) yıllarında iki defa hac maksadıyla Doğu İslâm dünyasına gitti ve kendisi için ilim öğrenme açısından büyük fırsat oluşturan bu seyahatlerinde Dimaşk, Kahire ve İskenderiye gibi ilim merkezlerinde Abdurrahman el-Miz-zî, Bîrzâlî, Zehebî, İmâdüddin el-Kindî, Kadı Vecîhüddin es-Sanhâcî başta olmak üzere birçok Şâfiî ve Mâlikî âlimiyle görüştü; onlardan hadis dinledi ve bazılarının hadis rivayeti için icazet aldı. Memuriyet hayatında sırasıyla Nasrî, Hafsî, Merînî ve tekrar Nasrî saraylarında kâtip olarak hizmet verdi. Hafsî sarayında çalışırken Mağrib'de meydana gelen siyasi buhran, kendisini görevinden ayrılarak Tilimsân yakınlarındaki Şeyh Ebû Medyen Tekkesi'nde inzivâya çekilmeye sevkettiyse de bu durum fazla sürmedi ve Sultan Ebû İnân'ın ısrarıyla Merînî sarayında yeniden kâtipliğe başladı. Ebû İnân'ın ölümü üzerine (759/1358) yirmi iki yıl aradan sonra döndüğü Gîrnata sarayında iyi karşılandı ve Dîvân-ı İnşâ kâtipliğine tayin edildi; bir süre de kadılık yaptı ve ayrıca Nasrî sultanlarını temsilen bazı devletlere elçi olarak gönderildi. 768'de (1367) elçi sıfatıyla Abdülvâdî sarayına gitmekte iken Franklar tarafından esir alındı ve kısa süre sonra yüklü bir fidye karşılığında serbest bırakıldı. İbnü'l-Hâc'ın vefat tarihi hakkında ihtilâf vardır. Ancak öğrencilerinden İbn Azîm'in 780'de (1378) yirmi yaşlarında iken kendisinden ders aldığı bilinmekte ve buna göre söz konusu tarihte veya daha sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda İbnü'l-Hâc'ın edebiyat, tasavvuf, usûlü'd-din, fıkıh, hadis, seyahat gibi çeşitli alanlarda kaleme aldığı birçok eserin adı verilmekte ve içeriğine atıfta bulunmaktadır. Onun aynı zamanda şairliğiyle de tanındığı bilinmektedir. Bir divanda toplamak yerine çeşitli eserlerine serpiştirdiği anlaşılardan bazılarını Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, İbnü'l-Ahmer, Safedî, İbnü'l-Kâdî ve Makkarî gibi müellifler günümüze ulaştırmışlardır; bunların büyük bölümü hocaları ve önemli kişiler için yazdığı methiyelerdir. Özellikle İbnü'l-Kâdî tarafından yetmiş

İBNÜ'L-HÂC en-NÜMEYRİ

dokuz beyti nakledilen Hz. Peygamber'in kabri başında söylediği kasidesi diğerleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Bazı şiirlerinin zamanla Endülü's'te bestelenerek şarkı haline getirildiği de bildirilmiştir.

Eserleri. 1. *Feyzü'l-'ubâb ve ifâzâtü kıldâhi'l-âdâb fi'l-hareketi's-sa'ide ilâ Kosantîne ve'z-Zâb*. Merfîni sarayında kâtip iken Sultan Ebû İnân'ın, Kostantîne civarındaki Benî Süleym Arapları'nın isyanını bastırmak ve hac yollarının güvenliğini sağlamak amacıyla çıktığı seferin gidiş dönüş notlarını ihtiva eder. Müellif kitapta secili bir üslûp kullanmış ve böylece tarihçiden ziyade edip olduğunu göstermiştir. Merfîni tarihi ve özellikle Ebû İnân dönemi için önem taşıyan eserin bugüne ulaşan tek nüshası Muhammed b. Şakrûn tarafından yayımlanmıştır (Rabat 1984; Beyrut 1990). 2. *Qarâ'inü'l-kaşş ve mehâsinü'l-'aşr*. Bilinen tek nüshası British Museum'da (Or., nr. 5670) kayıtlıdır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 369). İbnü'l-Hâcc'in kaynaklarda adı geçen diğer eserlerinden bazıları da şunlardır: *el-Müsâhele ve'l-müsâmaha fi tebyîni şuru-ki'l-müddâ'abe ve'l-mümâzeha, İkkâzü'l-kirâm bi-ahbâri'l-menâm, Ten'imü'l-eşbâh bi-muhâdegeti'l-ervâh, el-Vesâ'il ve nüzhetü'l-menâzir ve'l-hamâ'il, ez-Zehrât ve icâletü'n-nazarât, Nüzhetü'l-hadağ fi zikri'l-ıraq, el-Libâs ve's-şuħbe, Meşâlibü'l-kavânin fi'tevriye ve'l-istiħdâm ve't-tazmîn, el-Fuşûlü'l-mukteḍabe fi'l-aḥkâmî'l-muntehabe*. Bunlardan başka silâh, zırh, ferâiz ve cedele dair dört risâle, kırk hadis türünde ve ism-i a'zam konusunda kitaplar yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, VI, 40; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, I, 342-363; a.m.f., *el-Ketîbetü'l-kâmine* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1963, s. 266-269; İbnü'l-Ahmer, *Neşîrü ferâ'idü'l-cümân fi nazmi fuḥûli'z-zamân* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Beyrut 1967, s. 314-318; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 30; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, I, 86-87; İbnü'l-Kâdî, *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1973, s. 96; Ahmed Bâbâ et-Tinbûktî, *Neylü'l-ibitihâc*, Trablus 1408/1989, 46-47; Makkarî, *Nefḥu't-ḥib* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1949, IX, 315-327; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 369; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 129; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, VI, 483-489; J. F. P. Hopkins, "An Andalusian Poet of the Fourteenth Century: Ibn al-Hâjj", *BSOAS*, XXIV (1961), s. 57-64; a.m.f., "Ibn al-Hâjj", *EP* (İng.), III, 780; Muhammed Züneybir, "İbnü'l-Hâcc en-Nümeyrî, Feyzü'l-'ubâb ve ifâzâtü kıldâhi'l-âdâb fi'l-hareketi's-sa'ide ilâ Kosantîne ve'z-Zâb", *el-Kitâbü'l-Magribî*, III, Rabat 1985, s. 155-158; Muhammed Seyyidî, "İbn Hâcc", *DMBİ*, III, 286.

MEHMET ÖZDEMİR

İBNÜ'L-HÂC es-SÜLEMÎ

(ابن الحاج السلمي)

Ebû'l-Feyz Hamdûn b. Abdirrahmân b. Hamdûn es-Sülemî el-Fâsî (ö. 1232/1817)

Hadis âlimi, fakih, edip ve şair.

1174 (1760) yılında Fas'ta doğdu. Sahâbî Abbas b. Mirdâs es-Sülemî'nin soyundan geldiği için Mirdâsî nisbesiyle de anılır. Endülü's'e göç eden atalarından Ebû İshak İbrâhim b. Hâc el-Billifîki ile (ö. 616/1219) bunun torunu Ebû'l-Berekât İbnü'l-Hâc el-Billifîki de (ö. 771/1370) tanınmış şahsiyetlerdir. Endülü's'ün müslümanların elinden çıkmasından sonra dedelerinden Ebû Abdullah Muhammed Fas'a yerleşti. Aile burada birçok âlim ve yönetici yetiştirdi. İbnü'l-Hâc Fas'ta tahsil gördü. Muhammed b. Hasan el-Bennânî, Süleyman b. Ahmed el-Fiştâli, İbn Süde et-Tâvüdi, Muhammed b. Ahmed Benîs, Abdülkâdir İbn Şakrûn, Tayyib İbn Kırân'dan ders aldı. Muhammed b. Abdüsselâm b. Nâsir ed-Der'î, Murtazâ ez-Zebîdî ve diğer bazı âlimler de ona icâzet verdiler. Hadis, tefsir, dil ve edebiyat, fıkıh, kelâm, mantık dallarında yetiştirdi ve genç yaşta ders vermeye başladı.

Sultan Mevlây III. Muhammed tarafından oğlu Mevlây Süleyman'a hoca tayin edilen İbnü'l-Hâc 1202'de (1788) Sicilmâse'ye gönderildi. Burada Emîr Süleyman'la dostluk kurdu. Mevlây Muhammed vefat edip yerine oğlu Mevlây Yezîd geçtikten sonra hacca gitti (1205/1791). Üç yıl süren hac seyahati sırasında Cezayir, Tunus, Mısır ve Haremeyn'de birçok âlimle görüştü. Murtazâ ez-Zebîdî'den Mısır'da iken icâzet almış olmalıdır. Hac dönüşünde tahta geçmiş olan talebesi Mevlây Süleyman'ın kâtip ve şairleri arasında yer aldı, saraydaki ilmi ve edebî meclislere katıldı ve çeşitli kitapları takrir etti. Bu arada Fas muhtesibliği görevine getirildi. 1219'da (1804) Arâiş bölgesine yönetici olarak gönderildiyse de üç yıl sonra bu görevden affını istedi. Vücd'e tayin isteğini de kabul etmeyen İbnü'l-Hâc kendisini öğretim faaliyetlerine verdi. Mevlây Süleyman'dan başka Ahmed Şekûr el-Alemî, Ebû Hâmid el-Arabî ed-Dimnâtî, Abdülkâdir el-Kühin ve Ali b. İdrîs Kassâbe gibi âlimler ondan ders aldılar. İbnü'l-Hâc 7 Rebülâhîr 1232 (24 Şubat 1817) tarihinde Fas'ta vefat etti ve Bâbülfütûh dışındaki Matrahulcille'de hocası İbn Kırân'ın kabri yanında defnedildi.

Başta hadis ve tefsir olmak üzere dinî ilimlere vukufu yanında şair ve edip olarak da adını duyuran İbnü'l-Hâc, hocası İbn Kırân tarafından Peygamber methiyelerinde Bûsîrî'ye, hükümdar methiyelerinde ise İbnü'l-Hatîb'e benzetilmiştir. *Kütüb-i Sitte* ve özellikle *Şahîh-i Buḥârî*'nin hadisleri konusunda mütehasstı. Oğlu Muhammed Tâlib, babasının biyografisiyle ilgili olarak *Riyâzü'l-verd ilâ mâ intehâ ileyhi hâze'l-cevherü'l-ferd* adlı bir eser kaleme almıştır (yazma nüshaları için bk. Muhammed el-Menûnî, II, 25-26).

Muhammed Tâlib İbnü'l-Hâc (ö. 1273/1857), Merakeş ve Fas kadılığı ile kâdilcemâ görevlerinde bulunmuş olup *el-Ezhârü't-ḥayyibetü'n-neşr fîmâ yete'al-laḳu bi-ba'zi'l-'ulûm mine'l-mebâdi'l-'aşr* (Fas 1317), *Şerḥu Lâmiyyeti'l-ef'âl* (Fas 1310), *Hâşiye 'alâ Şerḥi Baḫraḳ 'alâ Lâmiyyeti'l-ef'âl* (Fas 1300, 1315), *Hâşiye 'alâ Şerḥi'l-Mürşidi'l-mu'in* (Fas 1315), *et-Ta'rîf bi't-Tâvüdi İbn Süde* ile (Dimaşk 1991) diğer birçok eserin müellifidir (Abbas b. İbrâhim, VI, 303-306; Hacvî, II, 300; Fevzî Abdürrezzâk, s. 26, 45, 70, 79; Muhammed el-Menûnî, II, 25-26, 39-40, 72-73). İbnü'l-Hâcc'in diğer oğlu Muhammed İbnü'l-Hâc da (ö. 1274/1858) *el-Cevherü'l-feride fi ḥalli rumûzi'l-Ḥaride* (Fas 1329), *Nazmü Evḍaḫi'l-me-sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik* (Fas 1319) ve diğer bazı eserleri kaleme almıştır (Abbas b. İbrâhim, VI, 306-308; Fevzî Abdürrezzâk, s. 61, 97).

Eserleri. 1. *Nefḥatü'l-miski'd-dâri li-kârî'i Şahîhi'l-Buḫârî*. Müellif, İbn Hacer el-Askalânî'nin *Fethu'l-bârî* adlı Buḫârî şerhinin mukaddimesi *Hedyü's-sârî*'nin bazı bölümlerini manzum hale getirdikten sonra (*Divânü'l-'âm*, I, 321-345) bu adla şerhetmiştir (Fas 1328, 1329). Brockelmann bu eseri, biraz farklı bir isimle Buḫârî'nin *et-Târîhu's-şâgir*'ine dair bir kitap gibi kaydetmiştir (*GAL Suppl.*, I, 264). 2. *el-Ḥaride fi'l-mantık*. 111 beyitlik bu manzume, müellifin hocası İbn Kırân ve oğlu Muhammed İbnü'l-Hâc tarafından yapılan şerhlerle birlikte basılmıştır (Fas 1329). 3. *ed-Divânü'l-'âm*. Başta Hz. Peygamber'e methiyeler olmak üzere çeşitli konulardaki 545 şiir- den oluşan eser Ahmed el-İrâkî tarafından iki cilt halinde neşredilmiştir (Fas 1995). 4. *en-Nevâfiḫü'l-gâliye fi'l-em-dâhi's-Süleymâniye*. Sultan Mevlây Süleyman'la ilgili methiyelerini ihtiva eden bu divanı Ahmed el-İrâkî, Fas'ta Külliyyetü'l-âdâb'da (1982) yüksek lisans tezi ola-